

Alenka Žbogar

UDK 377:372.882:821.163.6.09 Jančar D.

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Novela za 4-letno strokovno šolo

0 Uvod

Članek prinaša model obravnave novele Draga Jančarja *Smrt pri Mariji Snežni* iz istoimenske zbirke, izšle leta 1985.¹ Novelo je kot izbirni predlog mogoče obravnavati v 4. letniku 4-letne srednje strokovne in tehniške šole v okviru sodobne slovenske pripovedne proze. Model je prilagojen recepcijskim sposobnostim dijakov tehniških šol tako s stališča izbora besedila kot učnih ciljev. Kot temeljna metoda je predlagana šolska interpretacija, ki pa poudarja zlasti prve faze, tj. doživljanje, interpretativno branje in razumevanje besedila. Analiza je postopna, izhaja iz konkretnih izkušenj in iz dela z besedilom: služi ji delovni list. Sintezi in vrednotenju je namenjeno manj pozornosti. Zakaj, je utemeljeno v nadaljevanju. Izdelan je tudi evalvacijski list, ki ga dijaki lahko rešujejo za domačo nalogo, učitelju pa služi kot (samo)ocenjevalni dokument. Analiza odgovorov (naloge preverjajo tako doživljanje, razumevanje z analizo, sintezo z vrednotenjem kakor tudi usvojeno znanje) mu namreč pove, kaj so dijaki razumeli in česa ne, kako so sprejeli besedilo, česa niso bili sposobni rešiti sami.

1 Utemeljitev izbora in nekaj izhodiščnih pojasn

Raziskave kažejo, da recepcijske sposobnosti dijakov tehniških šol v primerjavi z gimnazijci terjajo nižje učne cilje, lahkotnejše vsebine, manj kontekstualnih podatkov, šolska interpretacija pa naj se osredinja na doživljanje, ki mu sledi podaljšana faza razumevanja z analizo. Sinteza in vrednotenje naj bosta koherentno izvedena iz predhodnih faz. Izbrana Jančarjeva novela *Smrt pri Mariji Snežni* je recepcijsko nezahtevna, ima preprosto in privlačno zgodbo, ki pa zaradi navezovanja na dogodke v Rusiji leta 1918 in dogodke v Prekmurju ob koncu druge svetovne vojne nudi dobro medpredmetno povezavo z zgodovino in odpira problematiko ob koncu obeh vojn. V četrtem letniku dijaki pri zgodovini obravnavajo bistvene vzroke za prvo in drugo svetovno vojno, zlasti okoliščine ob koncu vojne, usodo Avstro-Ogrske ter razmere, ki so sprožile revolucionarno vrenje v Rusiji. Po učnem načrtu za zgodovino morajo ob koncu četrtega letnika poznati zaključne vojne operacije druge svetovne vojne, tudi to, katere sile so se ob koncu druge svetovne vojne približevale slovenskemu ozemlju. Novela zato nudi medpredmetne povezave, hkrati pa služi ponovitvi literarnovednih pojmov.

Model upošteva spoznanja, da je potrebno dijakom tehniških šol nuditi več časa in pozornosti v prvih fazah šolske interpretacije: tako je npr. analizi besedila in prepoznavanju značilnosti **dramskega trikotnika**, **neposredne** in **posredne karakterizacije** ter **novele** namenjen delovni list, ki ga dijaki lahko rešujejo individualno, v parih ali v skupinah. Manj poudarka je na sintezi in

¹ Jančar, Drago (1985). *Smrt pri Mariji Snežni*: Novele. Ljubljana: Mladinska knjiga (Nova slovenska knjiga).

vrednotenju (koreninita v neposrednih izkušnjah in doživetjih). Izobraževalni cilji so prilagojeni: kljub očitnim postmodernističnim elementom, ki jih prepoznavata tako Janko Kos v delu *Na poti v postmoderno*² kot Tomo Virk v razpravi *Borges in sodobna slovenska proza*,³ pojem postmodernizem ni postavljen kot učni cilj. Dijaki ob branju in analizi novele le ponovijo in utrdijo pojme, ki naj bi jih že poznali (novela, neposredna, posredna karakterizacija, dramski trikotnik). Model predvideva tudi umestitev besedila v kontekst. Tako naj bi se dijaki seznanili z osnovnimi bio- in bibliografskimi podatki o M. A. Bulgakovu in I. Buninu, na katera se Jančar v noveli sklicuje.

2 Umestitev v literarnovedni kontekst

Drago Jančar se je rodil 13. 4. 1948 v Mariboru, je pisatelj, publicist, časnikar. Leta 1974 ga je komunistična oblast obsodila zaradi sovražne propagande na leto dni zapor, po treh mesecih pa ga je izpustila. Bil je predsednik slovenskega PEN-a in urednik pri Slovenski matici. Je izrazit pripovednik, klasični so že nekateri njegovi romani, npr. *Galjot* (1978), *Severni sij* (1984), *Posmehljivo poželenje* (1993), *Zvenenje v glavi* (1998), *Katarina, pav in jezuit* (2001), prejel je številne nagrade za svoje novelistične zbirke, npr. Evropsko nagrado za kratko prozo leta 1994 za zbirko *Augsburg in druge resnične pripovedi* (1994), znamenite so zbirke *Pogled angela* (1992), *Smrt pri Mariji Snežni* (1985), *Romanje gospoda Houžvičke* (1971). Odlikuje se tudi kot dramatik (npr. drame *Veliki briljantni valček*, *Izpoved hudodelca*, *Klementov padec*, *Halštat*). Njegova dela so prevedena v številne jezike, kot prevajalec se poskuša tudi sam: prevaja iz makedonščine in srbsčine. Silvija Borovnik⁴ mu v zgodnji fazi poleg eskperimentiranja pripisuje »esteticistično zvočnost besednega izraza« (Pogačnik, 2001: 182), kar se reflektira v novelah *Romanje gospoda Houžvičke*, *O bledem hudodelcu* in kratkem romanu *Petintrideset stopinj*. V romanu *Galjot* se ji izrisuje tema samotnosti, izločenosti iz kolektiva in pripetosti na nemirno telo ter hrepeneco dušo, ki jo prepletajo postmodernistični elementi. Roman pripoveduje o Johanu Otu in je postavljen v 17. stoletje, a kljub temu »goreče nagovarja sodobni čas« (prav tam). V romanu *Severni sij* je glavni junak Josef Erdman, ki je nekoliko podoben Otu iz *Galjota* — vsaj kar zadeva blodenje in izgubljenost. Na zunaj roman deluje kot pustolovska kriminalka, pripovedovalec se menja od prvoosebnega k tretjeosebneemu. Zgodovina je ponovno kulisa: v ospredju je zgodba o posmehljivi usodi, rogajoči se prizadevanju posameznika, ki se želi izviti iz njenega objema, pa mu to ne uspe. Podobno poanto ima tudi novela *Smrt pri Mariji Snežni* iz istoimenske zbirke. V kasnejših delih, npr. v romanu *Zvenenje v glavi* ali v zbirki *Pogled angela*, postaja jezik vse bolj sproščen in igriv: posameznik opazuje svet okoli sebe in to vmesno stanje je stanje med človekom in bogom, kar je »nova variacija pogleda usode, ki kakor v noveli *Smrt pri Mariji Snežni* "vidi tja, kamor pogled ne seže« (Pogačnik, 2001: 185). Jančar se upira nacionalizmom in totalitarizmom, kar dokazujejo tudi njegova eseja *Egiptovski lonci mesa* (1994) in *Temna stran meseca* (1998).

3 Smrt pri Mariji Snežni

Novela popisuje tragično smrt zdravnika, ki si je po presenetljivo srečnem okrevanju leta 1918, ko je kot mladi častnik ruske garde Aleksej Vasiljevič Turbin prečkal ulico, ne da bi snel častniško kokardo s kučme, nadel ime Vladimir Semjonov. Leta 1918 se je njegova življenjska usoda skorajda tragično končala, a mu je ob strani stala Rešiteljica, mati božja, ki jo je ponovno ugledal v preprosti prekmurski vasi, kamor se je umaknil pred ruskim nasiljem. Tu so novozgrajeno cerkev poimenovali po Mariji Snežni in po nenavadnem dogodku, ko naj bi v Italiji avgusta med gradnjo cerkve snežilo. Aleksej, poznejši Vladimir, je prepričan, da mu je življenje rešila Marija in je zato vse do konca

² Kos, Janko (1995). *Na poti v postmoderno*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literartura (Novi pristopi).

³ Virk, Tomo (1992). *Borges in sodobna slovenska proza*. Primerjalna književnost 14/2, 1–20.

⁴ Pogačnik, Jože (ur.) (2001). *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS, 182–85.

druge svetovne vojne (do 17. maja 1945) trdno religiozen. Strah, da bodo usodnega majskega dne leta 1945 ruske čete prečkale reko Muro in mu končno kot v posmeh prizanesljivi usodi vzele življenje, je tako močan, da si sam požene kroglo v glavo. Novelo strne odstavek, v katerem Jančar nesrečno dejanje ruskega zdravnika označi kot dejanje človeka, ki v odločilnem trenutku ni zmozel dovolj razsodnosti, kar pa mu ne gre očitati, saj je pravzaprav nihče od nas ne premore. Niti ljudje, ki so smrt Semjonova obsojali kot nesmiselno dejanje, češ saj zgodovina priča, da Rusi niso nikoli prečkali reke Mure. Jančar komentira: »Odpustimo jim te besede, kajti naše preproste človeške pameti ne vodi razum, pač pa neizmerno upanje. /.../ Ona [usoda] vidi tja, kamor naš pogled ne seže. Mi vidimo komaj čez reko, pa še to ne zmeraj, kakor pripoveduje ta zgodba.« (17)

Ker sta v ospredju dva osrednja dogodka, ker je karakterizacija bolj poglobljena kot pri kratki zgodbi, konec poantiran, ker je več krajev dogajanja, hkrati pa je čas dogajanja bolj razčlenjen, gre — tudi po Heiseyjevi sokolji teoriji — za tipično novelo. Predmet, ki organizira dogajanje, je krogla, ki jo Aleksej Vasiljevič Turbin po spletu okoliščin ne izstrelji vase leta 1918, pač pa šele leta 1945 pod imenom Vladimir Semjonov. Čas dogajanja je torej drugačen, okoliščine pa podobne, obakrat v smrtnem strahu beži pred rusko vojsko.

4 Operativizacija

Ura je zasnovana tako, da dijaki delajo z izbranim umetnostnim besedilom, pri čemer motivno-tematski ustroj novele terja medpredmetno povezavo s poukom zgodovine (dogajanje v Rusiji v času oktobrske revolucije (1918) ter dogajanje v Sloveniji ob koncu 2. svetovne vojne, točnejše v Prekmurju okoli 16. maja 1945). Za boljše razumevanje novele je poleg znanja o dogajanju ob koncu obeh vojn potrebno dijakom posredovati tudi nekaj osnovnih bio- in bibliografskih podatkov o Bulgakovu⁵ in Buninu⁶ — Jančar ju v noveli citira. Aktivno preučevanje legende o cerkvi Marije Snežne bi prav tako pripomoglo h globljemu razumevanju.

Pojmi za interpretacijo: (1) dramski trikotnik; (2) novela, (3) posredna in neposredna karakterizacija. **Delni cilji:** dijaki znajo (1) izražati mnenja, predstave, zaznave; (2) prebrano novelo obnoviti; (3) določiti število oseb in njihovo karakterizacijo; (4) določiti dramski trikotnik (zasnova, sprožitev, vrh, nenadni preobrat, razsnova); (5) določiti predmet, ki organizira dogajanje; (6) definirati pojem novela.

4.1 Dejavnosti pred branjem

4.1.1 Uvodna motivacija

Dijaki individualno ali v parih pripravijo referate⁷ na temo obeh zgodovinskih prelomnic⁸ ali s področja literarne vede.⁹ Prva zgodovinska prelomnica je vezana na dogajanje v Rusiji med

⁵ Mihail Afanasevič Bulgakov se je rodil 1891 v Kijevu, glavnem mestu Ukrajine, in umrl leta 1940. Njegov oče je predaval na Teološki fakulteti. Po končani srednji šoli se je vpisal na Medicinsko fakulteto Univerze v Kijevu, kjer je leta 1916 diplomiral. Tri leta pred diplomom se je poročil s Tatjano Lappo. Po dvehletnem službovanju med voško srenjo se je leta 1918 vrnil v Kijev, ki je bil takrat prizorišče boja med Nemci, ukrajinskimi nacionalisti, Rdečo armado (boljševiki) in Belo gardo (carsko vojsko). Oba z bratom sta se pridružila Beli gardi, Bulgakov kot zdravnik, a je poklic opustil in se posvetil novinarstvu. Po končani državljanski vojni se je leta 1921 preselil v Moskvo, se ločil in se leta 1924 drugič poročil. Popolnoma se je posvetil pisateljevanju. Njegov roman *Bela garda*, ki ga citira Jančar, je izšel leta 1924 in velja za eno prvih resnejših avtorjevih del. Roman opisuje državljansko vojno in je delno avtobiografski. Ker se Bulgakov s pisateljevanjem ni mogel preživljati, se je obrnil na Stalina, ki mu je predlagal delo v gledališču v Moskvi. V tem času je Bulgakov začel pisati roman *Mojster in Margareta*.

⁶ Ivan Bunin se je rodil leta 1870 v Rusiji v kmečki družini. Buninov oče je bil alkoholik in kvartopirec, družina je tudi zato polagoma obubožala. Bunin je kot pesnik debitiral pri sedemnajstih. Prvič se je poročil leta 1907. Pred začetkom 1. svetovne vojne je veliko potoval: obiskal je Cejlon, Palestino, Egipt, Turčijo in druge države, kar popisuje tudi v svojih proznih in pesniških delih. Med leti 1912 in 1914 je z Gorkim preživel tri zime na Capriju. Po oktobrski revoluciji leta 1917 je zapustil Moskvo in se preselil v Odeso, iz katere se je po dveh letih dokončno preselil v Francijo. Tu je pisal izključno o Rusiji. Leta 1933 je prejel Nobelovo nagrado za literaturo. Med 2. svetovno vojno je bil strog nasprotnik nacizma. Umrl je zaradi srčne kapi novembra 1953 v svojem stanovanju v Parizu. V slovenščino sta med drugim prevedeni *Gramatika ljubezni* in *druge novele* in *Vas: Gospod iz San Francisc*.

oktobrsko revolucijo leta 1918, druga na dogajanje v Sloveniji, točneje v Prekmurju od 15. do 17. maja 1945. Referati so lahko tudi s področja slovstvene folklorne.¹⁰ Pred šolsko obravnavo poročajo o svojih izsledkih. Govorne nastope pripravijo s pomočjo avdiovizualnih sredstev, izdelajo izročke (Žbogar, 2002: 7–10).

4.1.2 Obravnavanje novih učnih vsebin

Poročajo o bio- in bibliografskih podatkih Bulgakova in Bunina. Pred interpretativnim branjem dijake opozorimo, naj med branjem zaznamujejo mesta, kjer ju Jančar citira.

4.2 Dejavnosti med branjem

Med glasnim interpretativnim branjem dijaki zaznamujejo citirana mesta. Označujejo morebitne neznane besede in besedne zveze.

4.3 Dejavnosti po branju

4.3.1 Izražanje mnenj, predstav, zaznav

Izražanju vtisov in predstav po interpretativnem branju sledi iskanje citiranih mest, njihova umestitev ter pojasnjevanje neznanih besed in besednih zvez.¹¹

4.3.2 Obnova, določanje števila oseb, karakterizacija

Za prepoznavanje karakterizacije in števila oseb (s tem pa tudi obnove novele) dijaki rešujejo delovni list. Izpolnjujejo ga lahko individualno, v parih ali v skupini. Reševanje delovnega lista jim pomaga razumeti posredno in neposredno karakterizacijo (tj. enega temeljnih postopkov, s katerim pisatelj pomaga bralcu spoznavati literarne osebe) ter dramski trikotnik.

Razložimo, da poteka karakterizacija na dva načina: (1) z opisom oz. izrecnim navajanjem lastnosti literarne osebe, tj. neposredna karakterizacija, npr. z imenom in priimkom, po poklicu in starosti, z opisom zunanosti, (2) s prikazom dejanj, obnašanja, vedenja ali prikazom čustev in razpoloženja, t. i. notranjega, duhovnega življenja, kakor se kaže v njenem obnašanju (npr. govorjenju), tj. posredna karakterizacija.

Preden se dijaki lotijo reševanja delovnega lista, ponovimo pojma protagonist (glavni, osrednji junak) in antagonist (protijunak, književna oseba, ki nasprotuje osrednjemu junaku).

4.3.2.1 Delovni list¹²

Obnovi novele sledi reševanje delovnega lista. Dijaki določijo število oseb, prepoznavajo značilnosti neposredne in posredne karakterizacije ter ustvarjalno pišejo. Ugotovijo, da v noveli nastopa malo oseb: glavni junak je mladi zdravnik Aleksej Vasiljevič Turbin, ki je po preselitvi v Prekmurje leta 1931 preimenuje v Vladimirja Semjonova. Pomembno vlogo ima tudi Marija Snežna, zdravnikova Rešiteljica, kakor jo sam imenuje. Epizodno vlogo odigra viničarski deček, ki

⁷ Prim. članek Alenke Žbogar (2000). Kako napisati referat. Slovenščina v šoli 7/3–4, 7–10.

⁸ Naslova sta lahko npr. *Ruski delavski razred in bela garda leta 1918* ali *Vojno dogajanje v Prekmurju od 15. do 17. maja 1945*.

⁹ Npr. *Življenje in delo Mihaila Afanaseviča Bulgakova*, *Življenje in delo Ivana Aleksejeviča Bunina*, *Roman Bulgakova Bela garda*.

¹⁰ Npr. *Legenda o Mariji Snežni*.

¹¹ Slovareček neznanih besed: kokarda: (nekdaj) znak, navadno z barvami državne zastave ali z grbom; kučma: okroglo krzveno pokrivalo, ki sega do ušes; mežnar: kdor oskrbuje cerkev, cerkovnik; (svetniška) glorijska sij; Posmotri, reka kakajja tjómnaja ... mútnaja: (rus.) Pogled, kako temna reka ... motna; Oná nje mútnaja. Ona takaja glubókaja ... óčen tjómnaja potomú čto glubókaja: (rus.) Ni motna. Tako globoka je ... tako temna je, ker je tako globoka.

¹² Individualno delo, delo v parih ali v skupinah.

ga Semjonov reši gotove smrti in z ostalimi kosci najde zdravnika mrtvega. Imenovana je tudi kneginja Obolenska, a ne vpliva posebej na razplet novele. Ostale osebe so obrobne in neimenovane, npr. vojaki oktobrske revolucije, vaščani, ruski emigranti, ki obiskujejo Semjonova, nemški vojaki in boljševiki.

1. Ilustracija ruskega častnika iz leta 1918.

(a) Kaj lahko poveste o osebi na ilustraciji? Odgovore utemeljite s pomočjo detajlov. (b) Kaj posebnega opazate na častnikovi uniformi? (c) Kateri vojski pripada? Na čigavi strani se je boril leta 1918 in proti komu? (č) Predstavljajte si, da ste oseba na sliki. Ste ranjeni in tik pred smrtjo. Zase hranite zadnjo krogo. Kaj se zgodi? V petih povedih nadaljujte zgodbo.

2. Ponovno preberite Jančarjevo novelo *Smrt pri Mariji Snežni*.

3. Odgovorite na naslednja vprašanja. (a) Navedite ime in priimek protagonista. (b) Navedite naslov novele in naslov zbirke z letnico izida. (c) Navedite ime in priimek avtorja novele.

4. Ozadje. (a) Ali ste se lahko identificirali z glavnim junakom. Zakaj? (b) Koliko je bil star protagonist na začetku novele? Katero leto opisuje začetek novele? (c) Koliko je bil protagonist star na koncu novele? Navedite dan, mesec in leto konca novele. (č) Katere narodnosti je bil glavni junak? Navedite pot, ki jo je prepotoval, preden je prišel v Prekmurje. (d) Kaj lahko sklepate po njegovih emigrantskih prijateljih o junakovem družinskem poreklu? (e) Katere vere je junak? Kje se to kaže? Kakšen je njegov odnos do vere?

5. Vrednote. (a) Navedite junakove moralne in etične vrednote. Kje se to kaže? (b) Navedite junakove kulturne vrednote. Kje se to kaže?

6. Osebni konflikt. (a) Kateri osebni konflikt skuša junak razrešiti? (b) Kako ga razreši? (c) Kaj ga vodi k samomoru? (č) Kdaj prvič razmišlja o tem radikalnem dejanju? (d) Kakšen je odnos vaščanov do junakove razrešitve problema? (e) Kaj vi menite o junakovi odločitvi za samomor? (f) Ponovno napišite konec novele: Semjonov naj ostane pri življenju. Kakšne so posledice njegove odločitve za življenje?

7. Dogodki, ki zaostrujejo konflikt. (a) Imenujte osnovni konflikt novele. (b) Kaj vpliva na zaostrovanje konflikta? (c) Kako se konflikt razreši in kaj vpliva na njegovo razrešitev? (č) Kako bi vi razrešili tak konflikt, če bi se znašli v njem?

8. Razvoj protagonistove osebnosti. (a) Primerjajte protagonistov osebnostni ustroj na začetku in na koncu novele. Kaj ugotavljate? (b) Ali protagonist spremeni svoje gledanje na življenje in smrt? Utemeljite. (c) Če ste ugotovili, da se je protagonist spremenil, potem gre za dinamično literarno osebo, sicer pa statično. Za kakšno osebo torej gre? Primerjajte svoje ugotovitve z ugotovitvami sošolcev. Kaj ugotavljate?

9. Osebnostni odnos in ustvarjalno pisanje. (a) Katere literarne osebe so vam všeč, katere ne? Zakaj? (b) Ali vam sklepna moralna poanta pomaga razumeti protagonistov značaj? Opišite ga. (c) Oblikujte svojo literarno osebo. Oblikovanje prepričljive in realistične literarne osebe je eden najpomembnejših pripovedovalčevih postopkov. Pri oblikovanju lastne literarne osebe skušajte upoštevati naslednje predloge.

— Fizični in psihološki ustroj literarne osebe

9.1 Da bi zgodba delovala prepričljivo, morajo biti take tudi literarne osebe. Premislite, kakšen značaj bo imela vaša literarna oseba. Pri pisanju vam bodo pomagali naslednji predlogi. (a) Oseba naj vas spominja na vašega najboljšega prijatelja, nekoga, ki ima podobne interese, kot jih imate sami. (b) Oseba naj bo podobna komu, ki ga prezirate, npr. hinavska, nastopaška ali preračunljiva. (c) Navdihuje vas lahko vaš lasten značaj.

9.2 Izgled pogosto močno vpliva na psihično počutje osebe. Če je oseba nezadovoljna s svojim izgledom, je zelo verjetno, da bo imela nizko samopodobo. Celo oseba, ki se zdi drugim zelo privlačna, je lahko zelo nesamozavestna in se sama sebi zdi grda. Napišite nekaj povedi, v katerih boste opisali fizični podoben osebe. Je moški, ženska, mlada, stara, visoke ali nizke rasti? Premislite, ali je vaša oseba zadovoljna s svojo fizično pojavo? V nekaj povedih opišite, kako dojemata svoj izgled. Je njen značaj rezultat teh njenih misli ali ne?

9.3 Ponovno preberite svoje zapiske. Se vam zdi vaša oseba prepričljiva, realistična? Opise si izmenjajte s sošolci. So njihovi opisi prepričljivejši od vaših? Zakaj?

9.4 Svoj opis sedaj razširite tako, da boste uporabili tretjeosebno pripovedno tehniko (osebo opisujete kot pisatelj) oz. prvoosebno pripovedno tehniko (oseba se označuje sama).

9.5 V naslednjem odstavku naj oseba opisuje nekoga, ki ga pozna. Bo opis sebičen ali nesebičen, čustven ali neobčutljiv?

— Prikaz čustev in razpoloženja

9.6 Sedaj naj vaša oseba izrazi čustva in razpoloženje do nečesa pomembnega. Lahko se ji zdi, da ji življenje dela krivico in se čuti izigrano. Njena čustva napišite v nekaj povedih.

9.7 V naslednjih nekaj povedih utemeljite čustva vaše osebe. Zakaj npr. meni, da se ji godi krivica?

— Analiza in vrednotenje literarne osebe

9.8 Ena izmed prednosti branja je, da vam pomaga razumeti ljudi, kar je ena izmed najpomembnejših življenjskih sposobnosti. Ljudje, ki ne razumejo drugih, ki se v druge ne znajo živeti in jim posvetiti prave pozornosti, bodo v življenju verjetneje storili pomembne in hude napake v medsebojnih odnosih. Branje književnosti vam odpre cel niz različnih osebnosti, ki jih v realnosti najbrž nikoli ne bi spoznali. Bralec ima priložnost natančno razmisliti o najrazličnejših človeških značajih, saj se v stvarnem življenju ne moremo tako osredotočiti na posameznikovo vedenje, ne da bi bili pri tem kakor koli vpleteni. Prav tako nimamo pogosto vpogleda v čustveno življenje posameznikov, kar nam literatura omogoča. Razmišljanje in diskutiranje o literarnih osebah imenujemo karakterni analiza (*character analysis*), tj. prizadevanje, da bi razumeli značaj literarne osebe preko povezovanja njenih značajskih lastnosti in naših vrednostnih sodb o njej.

— Pisanje novele

9.9 Literarno osebo, ki ste jo izoblikovali, vključite v celoto (novele). Soočiti se mora z nekim konfliktom ali stresno situacijo. Premislite, kako reagira v tem položaju in kaj naredi, da bi težavo rešila.

9.10 Pišete lahko v prvi ali tretji osebi. Vključite dialog, če je vzrok za konflikt neka druga oseba.

9.11 Zgodbo napišite, popravite in ponovno preberite.

4.3.3 Dramski trikotnik

Ponovno preberite spodnji odlomek iz Jančarjeve novele. Verjetno si ga lahko predstavljate kot filmsko sceno, ki gledalca (v našem primeru bralca) drži v napetosti, draži njegovo radovednost.

»Turbin ničesar ne razume, vendar se v hipu spremeni v divjad z volčjimi nagoni. Začne se strašen beg. Vsa ulica kriči in spodbuja zasledovalce, naj pobijejo častnika. Turbin enega od zasledovalcev ustrelí. Toda pregon ne jenja. Zadane ga krogla. Nazadnje ostane brez sape in upanja. Zadnjo kroglo prihrani zase. Ustreliti se hoče.« (Jančar, 1985: 5)

Dijaki se ob branju odlomka verjetno sprašujejo, v kakšni stiski in smrtni grozi mora biti Aleksej Vasiljevič Turbin, da zadnjo kroglo prihrani zase in se hoče ustreliti. Branja zato najverjetneje ne bodo prekinili, pač pa bodo v želji izvedeti, kaj se bo zgodilo s Turbinom (se bo ustrelil ali ne), celo še bolj bralno motivirani. V trenutku, ko se bralec znajde v položaju, ko mora izvedeti, kaj se bo zgodilo, ga je pripovedovalec ujel v svojo zanko.

Sedaj ga lahko vodi od enega problema do drugega, od enega dogodka do drugega, bralec mu ubogljivo sledi, da bi potešil svojo radovednost. Pripovedovalec torej reorganizira, preuredi naraven tok dogodkov tako, da vodi bralca od enega zanimivega položaja do drugega. Ni pa nujno, da si položaja časovno sledita, kar dokazuje tudi Jančarjeva novela (naselitev v Prekmurje leta 1931, retrospektiven pogled nazaj na beg od leta 1918 do leta 1931 iz Carigrada preko Bolgarije, Grčije, Srbije in drugih evropskih prestolnic do Prekmurja). Tako pripovedovalec ustvarja napetost, ki vse bolj narašča in počasi vodi k razrešitvi. Če je Turbin leta 1918 tik pred samomorilskim dejanjem, se osnovni konflikt počasi stopnjuje in zapleta, dokler se novela ne razplete (prihod boljševikov do reke Mure) in razreši v končno katastrofo (samomor Semjonova).

Dejanja literarnih oseb torej pogojujejo vzroki in učinki. Ko konflikt narašča, Turbin ne stori samomora, celo čudežno ozdravi. Pri tem se oblikuje razlog za akcijo, dejanje: odloči se za beg. Učinek tega dejanja povzroči nov konflikt: beg v Carigrad mu ne prinese zelenega notranjega miru, kar sproži razlog za novo dejanje: pobegne v Bolgarijo. Novo dejanje vodi v nov konflikt: tudi tu se ne čuti varnega, zato pobegne v Grčijo. To se ponavlja vse do jeseni leta 1931, torej od njegovega štiriindvajsetega do sedemintridesetega leta (tj. trinajst let).

Če bi pripovedovalec zgolj nizal dejanja, čemur pravi literarna teorija sintetično zgrajena pripoved, bi bralec izvedel tok dogajanja po naravnem časovnem zaporedju. Vendar temu ni tako, saj najprej izvemo, da se je Turbin preselil v zakotno prekmursko vasico, si nadel drugo ime (Vladimir Semjonov) in začel kmalu med vaščani uživati velik ugled. Šele kasneje izvemo, kje vse se je — pred prihodom v Prekmurje — skušal ustaliti. V tako pripoved je vpleten pogled nazaj ali retrospektiva (predzgodba), ki stopnjuje bralčevo radovednost. Pripovedovalec z razkritjem predzgodbe zavlačuje, nekaterih dejstev sploh ne razkrije (kdo so skrivnostni ruski emigranti, ki obiskujejo Semjonova, zakaj ga obiskuje kneginja Obolenska), bralec lahko o njih le sklepa. Dogajanje ostaja skrivnostno, kar vzdržuje bralčevo pozornost.

Obstajajo 4 načini, mesta v literarnem delu, ki ohranjajo bralčevo pozornost, razporejeni v t. i. dramski trikotnik. (1) **Ekspozicija** (razpostava, zasnova, zastavitev problema, predstavitev oseb): priprava bralca na konflikte in dejanja, ki jim sledijo (Turbin v spopadu z boljševiki hrani zadnjo kroglo za samomor, a čudežno preživi). (2) **Konflikti in zapleti** (nadaljnji spopadi, sprožitve,

stopnjevanje navzgor): stopnjujejo zgodbo (Turbin, kasneje Semjonov, trinajst let beži, se kot zdravnik ustali v Prekmurju, uživa ugled med vaščani, a se mu ta omaja, ko ga začnejo obiskovati skrivnostni ruski emigranti). (3) **Vrh** (še večja izolacija in gradnja nove kapelice Mariji Snežni) in peripetija, razplet ali nenadni preobrat (prijod ruskih vojakov maja 1945 po kapitulaciji Nemčije do reke Mure). (4) **Razsнова** ali **končna katastrofa** (Semjonov si 17. maja 1945 požene kroglo v glavo).

Spopadi, konflikti so lahko (a) med literarnimi osebami: npr. oseba je v konfliktu s sosedom in ga skuša ubiti; (b) z naravo, okoljem: oseba se bori proti hudemu mrazu; (c) s samim seboj, pogosto ga imenujemo tudi notranji konflikt. Posameznik občuti v zgodbi notranji konflikt, kadar je paničen, prestrašen, čeprav se zaveda, da bi moral — če se želi izvleči iz konfliktnega položaja — ostati miren; (č) z družbo, socialnim okoljem, imenovan tudi zunanji konflikt: oseba je lahko npr. zaprta ali je v sodnem procesu. Gre za osebo, ki nasprotuje splošnim družbenim normam.

Dijaki ob risanju dramskega trikotnika in prepoznavanju ključnih točk dramskega trikotnika ugotovijo, da je predmet, ki organizira dogajanje, krogla, ki jo leta 1918 Turbin ne uporabi v samomorilске namene, leta 1945 pa.

4.3.3.1 Utrjevanje znanja o dramskem trikotniku z ustvarjalnim pisanjem

Ekspozicija. Preberite spodnji odlomek (neznane besede poslovenite s pomočjo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*) in iz ekspozicije, v kateri so predstavljeni trije protagonisti, oblikujte dve različici konflikta.

»Pred seboj imamo torej tri protagoniste. Filomeno v očitno prezentni eksistencialni krizi, vendar z debelimi zametki pozitivnih opcij, Hedvigo v nezadovoljeni zaprašenosti lastne neaktivnosti, okrašeni z robovi apatičnega fatalizma, in Ludviga z varovalno labirintuoznim mehanizmom, ki pogublja arhitekta in uporabnika. Imamo pot, ki obljublja s svojo neskončnostjo in zavistostjo, in imamo čas, ki je zgodnje jutranji, s tem seveda najširše odprtnostne stopnje v smislu predstojećih dogodkov. In imamo vročino. Močno in predvsem obremenjujočo. V danem trenutku je eden izmed vodilnih momentov vplivanja. Prijetna bolezenska skica torej, ki nam daje čutiti obilo inspirativnosti in magično osvežujočih psihoz s posebnim ozirom na hipoventilacijo.« (Doneva, 1997: 87)

Posebej opišite razpoloženje, ki ga zaradi konflikta občuti eden izmed treh protagonistov. Zaplet nam mora razkriti, **kdo, kaj, kdaj, kje** in **zakaj** se zgodba dogaja. Vendar v ekspoziciji navadno izvemo le tisto, kar je nujno za razumevanje zgodbe, saj tako zaplet veže z vrhom in vas kot bralca sili, da vztrajate pri branju.

Konflikt. Za konflikt, ki ste si ga izbrali kot temeljno gonilo, poiščite rešitev, dejanje, ki bo protagoniste navidezno rešilo iz konfliktnega položaja. Vendar naj rešitev prinese ponoven konflikt, spopad. To ponovite dvakrat (konflikt, rešitev, konflikt, rešitev).

Vrh in razplet. V antični Grčiji je bila drama ena izmed najpomembnejših vrst za pripovedovanje zgodb. Aristotel je napisal nekaj pravil pisanja dram, eno izmed pomembnejših pravil je bilo tudi pravilo, da ima zgodba zaplet, vrh in razplet. Na prvi pogled se zdi zelo preprosto, dokler tega ne skušate napisati sami. Vsaka zgodba mora imeti svoj začetek in konec, kar pomeni, da mora imeti tudi vrh. Mnogo zgodb je takih, da smo kot bralci razočarani, jezni in nezadovoljni, ko preberemo njen konec. Vrh se osredini v eni točki, tj. vrhunec dogajanja, najvišja točka vznemirjenja in radovednosti.

4.3.4 Sinteza z definicijo novele

Dijaki spoznanja strnejo v definicijo novele: »Novela (lat. novica, novost) je pripoved krajšega ali srednjega obsega, s snovjo iz resničnega življenja, brez neverjetnih ali pravljličnih motivov. V središču novele je en sam dogodek, največ dva. Pogosto ima pomembno vlogo kak predmet. Nastopa malo literarnih oseb. Zaplet in razplet sta hitra, presenetljiva in učinkovita, zato zgradba

novele v marsičem spominja na dramo. Zasnutke novele lahko najdemo v književnostih starega Orienta, antike in srednjega veka, pravi razvoj novele pa se začne z renesanso.« (Branja 1: 208.)

4.4 Evalvacijski list¹³

Spol: M Ž

Razred:

Odgovorite na vprašanja. Obkrožite ustrezeni odgovor ali zapišite svojega.

a) *Doživljanje, razumevanje z analizo, sinteza z vrednotenjem*

1. Se vam zdi pomembno obravnavati besedila z družbeno problematiko? DA NE 1.1 Zakaj? 2. Nameravate v prihodnosti prebrati še kakšno Jančarjevo besedilo? DA NE MOGOČE 2.1 Zakaj? 3. Vam je bilo prebrano besedilo všeč? DA NE 4. Če ste odgovorili z DA, povejte, zakaj. Obkrožite lahko več odgovorov. Zaradi (a) snovi iz resničnega življenja, (b) razumljivosti, (c) sporočila, (č) književnih oseb, (d) poantiranega konca, (f) predmeta, ki organizira dogajanje, (g) karakterizacije, (h) jezika in stila. 5. Če ste odgovorili z NE, povejte, zakaj. Obkrožite lahko več odgovorov. Zaradi (a) snovi iz resničnega življenja, (b) razumljivosti, (c) sporočila, (č) književnih oseb, (d) poantiranega konca, (f) predmeta, ki organizira dogajanje, (g) karakterizacije, (h) jezika in stila. 6. Ste morali besedilo prebrati dvakrat ali celo večkrat, da bi ga bolje razumeli? Bral/a sem ENKRAT DVAKRAT VEČKRAT. 7. Povzemite najbolj nerazumljivo mesto. 8. Izpisano mesto mi je nerazumljivo (a) zaradi jezika in sloga, (b) zaradi navezovanja na zgodovinska dejstva, (c) zaradi zapletene zgodbe, (č) ker je zgodba nezanimiva. 9. Če ste obkrožili (d), povejte, kakšna zgodba pa bi bila za vas zanimiva. (Kaj radi berete?) 10. Vas je motilo še kaj drugega? 11. Kako si razlagate naslov *Smrt pri Mariji Snežni*? 12. Kako si razlagate stavek »Ona [usoda] vidi tja, kamor naš pogled ne seže«? 13. Kdo poleg vaščanov še obiskuje Semjonova v zakotni prekmurski vasi? 14. V največ treh povedih povzemite predzadnji odstavek. 15. S svojimi besedami povzemite sporočilo.

b) *Znanje*

1. Kdo velja za predstavnika novele? 2. Kako se imenuje Heysova teorija o noveli? 3. Zakaj? 4. Prebrano besedilo uvrstite v ustrezno književno vrsto. ČRTICA KRIMINALKA KRATKA ZGODBA NOVELA. 5. Navedite tri vrstne lastnosti, po katerih ste besedilo umestili. 6. Poslovenite pojma antagonist in protagonist. 7. Napišite štiri elemente dramskega trikotnika. 8. S kom ali s čim je v konfliktu Vladimir Semjonov? 9. Kako Semjonov razreši svoj konflikt?

5 Sklep

Članek skuša prispevati k inovativnejšemu pouku sodobne slovenske kratke pripovedne proze v 4-letni srednji strokovni in tehniški šoli. Model obravnave Jančarjeve novele s stališča pojmov za interpretacijo ne postavlja novih izobraževalnih ciljev kar zadeva pojme za interpretacijo, pač pa terjaja medpredmetno povezavo s poukom zgodovine ter poznavanje literarnovednega konteksta. Ob tem dijaki ponovijo pojme, ki so jih že usvojili pri pouku književnosti. Ti pojmi so novela, neposredna in posredna karakterizacija in dramski trikotnik. Ponavljanje in utrjevanje navedenih pojmov, navezovanje na znanje zgodovine in poglobljanje poznavanja konteksta omogoča doseganje funkcionalnih ciljev književnega pouka, zlasti doživljanja, branja z razumevanjem in analiziranja.

¹³ Učitelju lahko služi kot evalvacijski dokument.

Literatura

Ambrož, Darinka in sod. (2000). Branja 1. Ljubljana: DZS.

Doneva, Tamara (1997). Jutro, proga in pes: novele. Ljubljana: Samozaložba.

Jančar, Drago (1985). Smrt pri Mariji Snežni: novele. Ljubljana: Mladinska knjiga (Nova slovenska knjiga).

Kos, Janko (1995). Na poti v postmoderno. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura (Novi pristopi).

Pogačnik, Jože (ur.) (2001). Slovenska književnost III. Ljubljana: DZS.

Virk, Tomo (1992). Borges in sodobna slovenska proza. Primerjalna književnost 14/2, 1–20.

Žbogar, Alenka (2002). Kako napisati referat. Slovenščina v šoli 7/3–4, 7–10.

Alenka Žbogar

UDK 377:372.882:821.163.6.09 Jančar D.

SUMMARY

A SHORT STORY FOR THE FOUR-YEAR VOCATIONAL SCHOOL

Drago Jančar's short story *Smrt pri Mariji Snežni* (Death at Marija Snežna) from a 1985 collection with the same title is suggested as an optional text to be discussed as an example of contemporary Slovene narrative prose in the final year of four-year vocational and technical schools. The model for its treatment is adapted to the receptive capacities of technical schools' students both in terms of text selection and teaching aims. Studies show that compared to their peers in grammar schools, technical students have different receptive capacities: they require less ambitious educational aims, lighter content, less contextual data, and classroom interpretation should focus on text reception, followed by a prolonged stage of understanding with analysis. Synthesis and evaluation should be coherently derived from the earlier stages. The short story under discussion has a simple and attractive plot. With its references to events in Russia in 1918 and to events in Prekmurje at the end of the Second World War

it offers possibilities to establish links to history classes and to discuss problems existing at the end of both wars. As to the concepts needed for interpretation, it does not set any new educational aims: all it requires is a revision of the concepts 'short story', 'direct and indirect characterisation', and 'dramatic triangle'. The model emphasises the initial stages of classroom interpretation, the text analysis is gradual, building on specific experiences and work with text; a work sheet can be used. Synthesis and evaluation are given less importance. The evaluation sheet can be used for home assignment, and subsequently as a (self-)evaluation sheet by the teacher. Analysis of students' answers (the tasks cover text reception, understanding with analysis, synthesis with evaluation and newly acquired knowledge) tells the teacher where they had problems in understanding the text, how they received it, and which tasks they could not solve on their own.